De geschiedenis van de tatoeage

Waar komt de populariteit van de tattoo vandaan? Het is niet begonnen met James Cook in 1769 toen die voor het eerst in zijn leven iemand zag met een inktnaald waarop geslagen werd. Hij hoorde: 'tatau, tatau' .

De eerste tatoeages
Charles Darwin schrijft in 1871 'De afstamming van de mens' en daarin beweert hij dat er geen groot land bestond waarin de oorspronkelijke bewoners zich niet lieten tatoeëren. [01] Dus ook Europa – en hij heeft gelijk. In 1991 komt het vijfduizend jaar oude lichaam van Ötzi in de Alpen onder het ijs vandaan. Deze ijsman draagt diverse tatoeages, vermoedelijk wegens medische doeleinden. In 1993 worden in een graftombe vlakbij Pazyryk in Centraal-Siberië vijfduizend jaar oude lijken uit het ijs gehaald, jawel, getatoeeerd.
Ongeveer 1971 vertaalde ik op mijn school 'Historiën' van Herodotos en las over de Skyten, de Thraciërs etc. , jawel, tatoeages! En ook de boeken van Ceasar moesten voor het eindexamen gelezen worden, jawel de Engelsen kleurden daarin blauw van de inkt. En op het beroemde tapijt van Bayeux staat Harold II en zijn vrouw moest zijn lijk herkennen op het slagveld aan de tatoeages op zijn borst. De Grieken en de Romeinen namen de kunst van het tatoeëren graag van deze 'barbaarse' volkeren over. Zij zetten merktekens op gladiatoren, soldaten, gevangenen en slaven. De tatoeage als controleteken. Op het voorhoofd staat dan bijvoorbeeld FUG (= fugitivus, vluchteling) of de naam van de eigenaar. Ook in recentere tijden tatoeëerden de Engelsen en de Fransen gevangenen of soldaten met de letters D (= dronkaard), AD (= overspelige) of B (= dief) etc. In WO-2 tatoeëerden de nazi's het kampnummer in de arm van concentratiekampgevangenen. [02]

Is een tatoeage christelijk?
De Joden en Christenen zaten behoorlijk in hun maag met de tatoeage. In Egypte werden de Joden omringd door beschilderde en getatoeëerde dames. De mensen uit de hoogste kringen hadden en droegen ze. In het beloofde land werden ze omringd door getatoeëerde bedoeïenen. En dan staat er in het Bijbelboek Leviticus 19:28 dat je geen inkepingen of tatoeëringen op je huid mag aanbrengen. En (typisch de Bijbel) in de brief van Paulus aan de Galaten (NT, hfdst. 6 vers 17) staat weer "Voorts, niemand doe mij moeite aan; want ik draag de littekenen van den Heere Jezus in mijn lichaam". [03] Keizer Constantijn de Grote (273-337) hakt de knoop door en verbiedt het tatoeëren. Dat voorkomt echter niet dat ridders in de Middeleeuwen massaal een tatoeage als aandenken aan de gemaakte kruisvaart zetten. En ook in de tijd waarin Christenen onderdrukt en vervolgd worden tatoeëren zij de letters X (chi) en P (rho) of het Latijnse JN als geheim teken, de hoofdletters van Jezus van Nazareth. De dubbele houding in de westerse wereld tegenover de tatoeage is eigenlijk tot op (bijna) heden nooit meer weggegaan.
Zeker toen de eerste missionarissen meegingen op ontdekkingsreizen en zij de mensen aan de andere kant van de wereld zagen, walgden zij van wat ze zagen. Ook in latere missietochten is dit het uitgangspunt, zo laat de Franse antropoloog Claude Lévi-Strauss zien, wanneer missionarissen de Caduveo Indianen in Brazilië ontmoeten. "Waarom zijn jullie zo dom?", vragen (de Indianen) aan de missionarissen. "En waarom zouden wij dom zijn?" antwoordden deze laatsten met een wedervraag. "Omdat jullie je niet beschilderen evenals de Eyiguayeguis". Men moest dus beschilderd zijn om mens te zijn, want hij die in zijn natuurlijke toestand blijft, onderscheidt zich in niets van het dier." [04]

Tatoeages zijn exotisch
De positieve herontdekking van de tatoeage in het westen komt met de ontdekkingsreizigers. Zij nemen exotische mensen mee, zwaar onder de tatoeages en half naakt. In 1566 heeft een Hollandse kapitein twee Inuit vrouwen (=Eskimo's; maar dit is een scheldwoord!) meegenomen uit Newfoundland, na een zogenaamd zwaar gevecht. De moeder en dochter worden overal tentoongesteld. Voor het huwelijk van prins Friederich von Würtemberg in 1609 worden Indianen uit Zuid-Amerika gehaald. In 1691 brengt de ontdekkingsreiziger William Dampier de heftig getatoeëerde 'prins' Giolo naar Londen. James Cook brengt in 1774 de Tahitiaan Omai mee en brengt hem in contact met de Engelse adel.
Zeelieden laten zich op deze ontdekkingsreizen massaal bij de vreemde volkeren tatoeëren. De tentoongestelde mensen zijn in het westen zo'n succes dat sommige van die zeevaarders (vol met tatoeages) het verhaal vertellen dat zij in wrede gevechten zijn beland en in gevangenschap als straf zijn getatoeëerd. Maar ze hebben (zogenaamd) weten te ontsnappen aan die brute wilden. Zij stellen zichzelf tegen flinke sommen geld ten toon op markten en in circussen. Het door P.T. Barnum opgerichte circus (1840) is wel het beroemdste met de Albanese Griek 'Prins Constantijn', die beweerde gevangengenomen te zijn geweest door de Chinese Tartaren in China. Zijn lichaam telde maar liefst 388 authentieke Birmese tatoeages. Rond 1932 waren er zo'n 300 compleet getatoëerde mannen en vrouwen die zich in de circussen en 'urban dime museums' tentoonstelden. [05]

Emancipatie van de tattoo
De populariteit van de tattoo was eind negentiende eeuw zeer groot in de onderklasse van de samenleving. Uit diverse onderzoeken bleek dat vooral zeelieden, dames van plezier, soldaten, arbeiders, psychiatrische patiënten en criminelen zich (zichtbaar) lieten tatoeëren. [06] Dat zorgde er voor dat de negatieve aspecten van het hebben van een tatoeage sterk naar voren kwam. De Italiaanse criminoloog Cesare Lombrose deed onderzoek naar het bestaan van een criminele persoonlijkheid. Hij dacht die gevonden te hebben en die is te herkennen aan o.a. sterk ontwikkelde kaken, een breed gezicht, geprononceerde wenkbrauwbogen met diepliggende ogen, dik haar, een laag, smal en wijkend voorhoofd en tatoeages. Sterker " Lombroso was speciaal geïnteresseerd in tatoeages. Niemand wordt ermee geboren, maar hij zag een verband tussen het laten zetten van een tatoeage en twee volgens hem typische eigenschappen van criminelen: ijdelheid en een lage pijngrens." [07] Zelfs heden ten dage ervaren veel mensen de negatieve associatie van tatoeages en piercings. [08]
In 1875 vond de Amerikaan Thomas Edison de elektrische tatoeagemachine of 'stencil pen' uit. Er kon nu sneller, mooier, goedkoper en vooral minder pijnloos getekend worden. Pijn was immers de aantrekking maar ook de afstotende factor om een tattoo te laten zetten. Vroeger waren mannen verreweg in de meerderheid als het om tatoeages ging. De tattoo stond voor mannelijkheid en het kunnen verdragen van pijn. De antropoloog Henk Driessen beschrijft in zijn boek o.a. de tatoeage cultus van de Sambia (Papoea's) "de meest pijnlijke, bloedige en ingrijpende beproevingen (…) die ooit beschreven zijn in de etnografische literatuur" Of de cultus bij de Maori (Nieuw-Zeeland) "elke man kreeg een persoonlijk patroon op zijn gezicht aangebracht. Dit pijnlijke proces kon dagen of weken duren al naar gelang de mate van pijntolerantie van de betrokkene. Tijdens het tatoeeren zwol het gezicht zo erg op dat normaal eten onmogelijk werd …" [09]

"Vroeger waren mannen verreweg in de meerderheid als het om tatoeages ging. De tatto stond voor mannelijkheid en het kunnen verdragen van pijn"

De tattoo als bevrijding
De getatoeëerde mens is in de geschiedenis vooral de 'outlaw' geweest, letterlijk de 'biker' van de westerse samenleving. Slechts een enkele keer is de tattoo tot de hogere klasse doorgestoten om dan ook weer snel uit te doven. [10] Een tatoeage staat meestal voor een 'tegencultuur'. De beroemde jaren 60-tig zijn hiervan een mooi voorbeeld. De socioloog Beunders voert in zijn net verschenen boek 'Optocht der tattoos' de zangeres Janis Joplin op met haar tattoo van een klein hartje. Dit werd het startsein voor veel vrouwen om ook een tattoo te laten zetten. De tattoo stond voor bevrijding van het juk van ouders, kerk, overheid en de daarbij horende ouderwetse opvattingen. Dat leidde tot de bevrijding van het ik en de teruggave van het gezag over het eigen lichaam. En dat lijf kan naar eigen inzichten beschreven worden, juist om dat veroverde IK als autonoom te tonen. Beunders citeert de beroemde Amerikaanse tatoeeerder Turttle: "That really got the ball going. A lot of publicity [Joplin toonde haar tattoo op TV] came out of that. Tattoos became sort of a thing." [11]

Janis Joplin © Schiffmacher Tattoo Heritage

Reageren?
rikroelfzema@gmail.com
of d.roelfzema@upcmail.nl
Kijk voor de digitale versie op: rikroelfzema.nl (nu nog tijdelijk onder constructie)

Dit artikel is gebaseerd op de volgende boeken:
[01]= De mooiste boeken die ik las zijn de catologi bij tentoonstellingen over tatoeage. 'De wereld van tatoeage', Maarten Hesselt van Dinter (2005); 'Tat-Tattoo!', Forment & Brilot (2004); 'Marks of Civilization', Arnold Rubin (1988).
[02]= 'Written on the body', Jane Caplan (2000), blz.25 e.v.; 'Tribes', Morris & Marsh (1988, blz. 82 e.v.
[03]= Narthex (tijdschrift voor levensbeschouwing en educatie), jaargang 2, nr. 3/4; (aug 2002)
[04]= 'Het Trieste der Tropen', Claude Lévi-Strauss (1962)(1978), blz 176-177.
[05]= 'Bodies of inscription (a cultural history of the modern tattoo community)', Margo DeMello (2000) blz. 53 e.v.; 'Written on the body', Jane Caplan (2000), blz 239 e.v.
[06]= 'Tatoeage (over de sociogenese van schoonheidsnormen)', Lieven Vandekerckhove (2002), hoofdstuk 2 +5.
[07]= 'Zie de mens (over kijken en bekeken worden)', Linda Roodenburg (2014) blz. 103-129
[08= 'De geschiedenis van de lelijkheid', Umberto Eco (2007), blz. 420 e.v.; Margo DeMellow ibid. blz 66 e.v.
[09]= 'Pijn en cultuur', Henk Driessen (2002), blz. 46-72.
[10]= 'Optocht der tattoos', Henri Beunders (2020) isbn 978 90 445 42004; uitgeverij De Geus. Op diverse plaatsen bespreekt hij de populariteit van de tattoo onder de upper class, o.a. blz 53, 58, 60 e.v.; Lieven Vandekerckhove blz 69 e.v.
[11]= ibid, hoofdstuk 2 (citaat op blz 45)
Foto Janis Joplin: Schiffmacher Tattoo Heritage ■